

Ірина Остапець

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

ІДЕЯ СВОБОДИ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В НОВОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Ідея свободи в новоевропейській філософії – це проблема її динаміки, пошуків, відстоювання, заперечення. Системозапочатковуючі цінності, що складають у своїй органічній цілісності своєрідну матрицю європейської цивілізації, прагматизуються, перетворюючись у своєрідний засіб повсякденного використання, втрачають свою велич, зачарованість і святість.

Основне їх «призначення» – це забезпечення здійснення людської свободи. Визнання свободи як такої, що приносить утилітарну користь, стає тією онтологічною основою, що довкола себе, через себе формує всі інші ціннісні означення буття людини. Так, Н. Макіавеллі, визначаючи новий зміст сутності свободи, зазначає, що вона мусила б бути вільною не лише від впливу релігії, а й від впливу моралі [9].

Суть свободи як політичної цінності визначає Ф. Бекон, спираючись на принцип «воля-закон», де свобода і отримує новий статус, а закон стає регулятивною основою дії політичного поля відносин. З філософії Ф. Бекона бере початок новоевропейська раціоналістична лінія політичної думки, в якій людський розум, як можливість вільно діяти і творити своє життя, стає відліком системи цінностей, основою пізнання буття [1].

Р. Декарт по-новому змусив нас подивитися на місце людини в світі, зробивши акцент на формуванні і зміні її внутрішнього світу. Завжди намагатися перемогти себе, а не долю, змінювати свої бажання, а не порядок світу, і взагалі звикнути до думки, що у нашій цілковитій владі перебувають тільки наші думки [4]. Його погляди є безпосереднім внеском у формування нової концепції свободи, де свобода постає як невід'ємний атрибут всіх форм життя завдяки якому людина може змінювати реальність.

Т. Гоббс дійшов висновку, що саме егоїстичний стан буття людини як «війни всіх проти всіх» спричинив до укладання суспільного договору й створення держави, і тим самим раціонально обґрунтовує появу політичних цінностей, засадничим принципом яких є людська свобода у її природньому стані. В подальшому в історії філософсько-соціальної думки Нового часу, починаючи від Т. Гоббса і далі, майже всі мислителі вибудовували свої теорії свободи, виходячи саме з людини, з проблеми її розуму, інстинктів [3].

Політичне буття та його цінності Дж. Локк розглядає як основу, що включена в систему інших цінностей, які стосуються особистої свободи індивіда (віра, мета, праця, власність). Вони покликані бути своєрідним інтегруючим, об'єднуючим фактором, який має забезпечити терпимість однієї людини до свобод іншої. Перевагу в засобах регулювання відносин у

суспільстві Дж. Локк віддає моральності (практично-утилітарного характеру), а не юридичним нормам [7]. Разом з тим він формує підхід до розуміння цінності свободи як такої, що абсолютно домінує над усією ієрархією цінностей людини, має свої чіткі межі і функції [3].

Ш.-Л. Монтеск'є вважав метою функціонування держави справедливість. Як універсальна соціально-політична цінність вона визначає новий сенс соціальної свободи. «Саме справедливість, – як стверджує він у праці «Дух законів», – є певною сталою величиною (не дивлячись на те, у яке коло інтересів вона потрапляє: людини, Бога, ангелів), яка програмує на адекватний собі стан соціально-політичного організму» [10].

На думку Ж.-Ж. Руссо, свобода – це цінність суспільно-колективістських форм більшості, своєрідної «загальної волі», яка постає трансцендентною стосовно індивіда, і є тією дійсною основою, що єдино може утвердити реальне народовладдя і демократію, коли кожний громадянин є нічим і нічого не може без участі всіх інших [11]. Філософ вибудовує ієрархію соціально-політичних цінностей: індивідуальні, колективні, державні, де останні відіграють суттєву роль у формуванні всіх сфер людського життя.

Таким чином у період Нового часу починають викристалізовуватися дві полярні системи на рівні особи (як особиста свобода, як можливість самореалізації, як цінність життєвих сил, розуму) і на рівні певних форм спільноти – суспільства загалом, громади, класів, верств і т. п. (як цінність колективістських форм співжиття). У той же час правовий шлях співставлення цінностей індивідуального та загальносуспільного характеру не дає можливості применшити ролі ні перших (як пізніше буде в теоріях марксизму, солідаризму тощо), ні других (як буде в анархізмі, анархосиндикалізмі).

У поглядах мислителів XVIII–XIX ст. відбувається зміщення кута зору на суть поняття і феномен цінності свободи. Свобода стає значимішою, виходячи не з традицій, віри, природних структур, а репрезентує себе як цінність функціонального характеру. Так, І. Кант, розглядаючи суть держави, підкреслює, що визначальною її функцією є розбудова правового поля: держава як засіб, а не держава як мета, святість, абсолют.

Таку ж тенденцію ми можемо спостерігати в теорії іншого представника німецької філософської думки – Г. Гегеля. Для Г. Гегеля метою держави (а звідси і основним ціннісним орієнтиром) стає не одиничний індивід, а суспільство, «всезагальне життя». Сенсом, цінністю буття особи стає лише її загальнозначиме «субстанційне» визначення. І істинністю, і моральністю вона володіє виключно виходячи з того, що є громадянином держави, адже без останньої вона як особа існувати не може.

Пояснюючи логіку розвитку всесвітньої історії через «прогрес в усвідомленні свободи», він, власне, визначає, що предметом дослідження у соціально-філософській науці і є процес утвердження людської свободи у різних її конкретно-історичних формах втілення державної влади, особливостях

відносин, інституційних утвореннях тощо. Адже, як стверджує філософ, «єдиним предметом філософії є світло ідеї, що простежується у світовій історії..., пізнання втілення цієї ідеї, яка є ідеєю свободи», і «інтерес полягає в тому, щоб пізнати хід розвитку ідеї, що самореалізується, а саме ідеї свободи, яка існує лише як усвідомлення свободи» [2].

Прогрес у розбудові окремих ланок суспільства, держави, її владних структур, системи права тощо є нічим іншим як виявом закономірного здійснення цієї універсальної історичної цінності – свободи, і всі вони, відповідно, мають єдиний універсальний вимір своєї «ефективності», прогресивності, гуманності – міру практичної можливості людини щодо реалізації своїх свобод. В цьому сенс існування політики, держави, влади – як інструментів здійснення свободи [5, с. 215].

Таким чином, філософські та політико-правові доктрини періоду після буржуазних революцій в Європі напрацьовують цілісну методологічну основу, що дає розуміння нової форми свободи, її вияви у політичній, економічній, соціальній сферах життя (але ще не цілісну теорію свободи), що по суті вимагає подальшого її дослідження та аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bacon F. The New Organon. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 252 p.
2. Hegel G. W. F. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte Reclam Verlag, 1924.
http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/hegel_philosophie_der_geschichte.pdf
3. Гоббс Т. Левіафан Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
4. Descartes R. Rules for the Direction of the Mind
https://learning.hccs.edu/faculty/robert.tierney/phil1301-3/substantive-course-materials/unit-iii/descartes-rules-for-the-direction-of-the-mind/at_download/file
5. Денисенко В.М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму у політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів, 1997. 274 с.
6. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
7. Лок Джон. Два трактати про правління; пер. з англ. Павло Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
8. Locke J. Epistola de Tolerantia: A Letter on Toleration. Edited and with an Introduction by Mark Goldie. Indianapolis: Liberty fund 2010. 202 p.
https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2375/Locke_Toeration1560_LFeBk.pdf .
9. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець; пер. з іт.

А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.

10. Montesquieu De l'esprit des lois s.n., 1777 (4 tomes).
https://fr.wikisource.org/wiki/De_l%27esprit_des_lois,_Garnier,_1777

11. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права; пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.